

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Акматов Б.М.

АДАБИЯТ БОЮНЧА КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮДӨ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮККӨ НЕГИЗДЕП ОКУТУУНУН КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЖАНА РОССИЯДАГЫ АБАЛЫ

УДК: 333/76.21

Бул макалада адабият боюнча кесиптик билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун Кыргызстан жана Россиядагы абалы каралган.

Кыргыз адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу талаптары стандарт аркылуу бекигени менен ал илимий-теориялык жактан кандай мазмунду камтып, практикалык багытта кандай жол-жоболор менен ишке аша тургандыгы жөнүндөгү маселе өлкө ичинде али дың боюнча турат. Эки баскычтуу филологиялык билим берүүгө КМШ өлкөлөрүнүн ичинен бир топ жыл (2008) эрте өткөн Казакстанда деле бул маселе алгылыктуу чечиле электиги байкалат. Бирок, Россия эки баскычтуу жогорку кесиптик билим берүүгө Казакстандан эки жыл (2010) кеч өтсө да, бул багытта бир топ маанилүү иштерди аткарып жатканын белгилей кетели. Тагыраак айтканда, Россия филология багытында бакалавр адистерди даярдоонун жаңы, б.а. үчүнчү муундагы билим берүү стандартынын талаптарына ылайык бир нече окуу китептерин жарыкка чыгарып, окумуштуулардын көркөм чыгармачылыкка, адабий түшүнүктөргө, адабий процеске, адабиятты үйрөнүүнүн тарыхый жана теориялык жактан кабылдоо принциптеринин өзгөчөлүктөрүнө карабастан, филологиялык (ошондой эле педагогикалык) билим берүүгө, өзгөчө адабиятты илимий-теориялык жактан ар кыл аспектиде түшүндүрүүгө мүмкүндүгү бар көз караштарды студенттердин колуна жеткирди. Бул багытта орус окумуштуулары (О.Ю.Багдасарян, Н.В.Барковская, С.Н.Бройтман, В.Е.Васильев, Н.Л.Вершинина, О.Ю.Воронина, М.М.Голубков, М.Н.Дарвин, А.С.Козлов, Л.М.Крупчанов, Н.П.Кубарева, Н.Л.Лейдерман, М.Н.Липовецкий, Д.И.Магомедова, В.П.Мещеряков, М.Н.Сербул, Н.Д.Тамарченко, В.И.Тюп, С.И.Тиминая, И.В.Фоменко, В.Д.Черняк, В.Е.Хализев, ж. б.) адабият таанууга киришүү, адабият теориясы, адабияттын тарыхы, адабий процесс, көркөм чыгарманы ар түрдүү аспектиде талдоо сыяктуу маселелерге азыркы компетенттүүлүктүн негизинде окутуунун талаптарын эске алган окуу китептерин филология боюнча бакалавр адистигине сунушташты. Ырас, орус педагогика илими жана адабиятты окутуунун методикасы боюнча адистер аталган окумуштуулар тарабынан сунушталган окуу китептеринин кайсынысы алгылыктуу экендигин талдаган эмгектерин педагогикалык илимий коомчулукка билдире элек. Ошентсе да, окуу китептеринин мамлекеттик федералдык билим берүү стандартына туура келүүсү, авторитеттүү адистер тарабынан рецензияланышы, абройлуу конкурстарда жеңиши

орус филолог окумуштууларынын бул багытта теориялык жана практикалык жактан бир топ иштерди жасап жаткандыгын айкындайт.

Маселен, Л.М.Крупчановдун жалпы редакциясында жарык көргөн “Адабият таанууга киришүү” [1] аттуу окуу китеби жогорку окуу жайлары үчүн окуу басылмаларына арналган “Университеттик китептер – 2006” деген аталыш менен өткөрүлгөн III жалпы россиялык конкурсунда “Гуманитардык илимдер боюнча эң жакшы окуу басылмасы” катары дипломго татыктуу болушу анын канчалык сапаттуу эмгек экендигин туюндура алат. Бул окуу китеби филологиялык жана гуманитардык жогорку кесиптик билим берүүгө багытталган болсо, В.П.Мещеряковдун жалпы редакциясында “Педагогикалык билим берүүгө” арналып жазылган “Адабият таанууга киришүү. Адабият теориясынын негиздери” [2] аттуу окуу китеби азыркы мезгилдеги окуу талаптарына ылайык жарык көргөндүгү окуу китебинин аннотациясында айтылат. Ушундай эле аннотацияны биз В.Д.Черняктын жалпы редакциясында “Педагогикалык билим берүүгө” арналып жазылган “Риторикасынан” [3] да кездештирүүгө болот.

Мындай жалпы гуманитардык жана педагогикалык багыттарга арналып жазылган окуу китептеринен тышкары “таза филологиялык” жогорку кесиптик билим берүүгө сунушталган окуу китептери менен окуу куралдары Россия Федерациясы үчүн жетиштүү болуп саналат. Мисалы, В.Е.Хализевдин “Адабият теориясы” [4] окуу китеби, М.М.Голубковдун “XX кылымдагы орус адабий сынынын тарыхы (1920–1990-жж.)” [5], В.И.Тюптун “Көркөм текстке талдоо” [6], И.В.Фоменконун “Практикалык поэтика” [7], эки томдук Н.Л.Лейдерман жана башкалар тарабынан жазылган “XX кылымдагы орус адабияты: 1917–1920-жылдар” [8], Н.Л.Лейдерман, М.Н.Липовецкийдин эки томдук “XX кылымдагы орус адабияты (1950–1990-жылдар)” [9], С.И.Тиминая, В.Е.Васильев, О.Ю.Воронина жана башкалар калеминен жаралган “Азыркы орус адабияты (1990-жылдар – XXI к. башы)” [10] окуу куралдары менен бирге Н.Д.Тамарченконун редакциясында жазылган “Адабият теориясынын” [11] эки томдук окуу куралдарынын бир аз жылдарда академиялык мазмунда даярдалып чыгышы филологиялык билим берүүнү мүмкүн болушунча дүйнөлүк деңгээлге көтөрүү, адистердин билимин теориялык жана практикалык жактан жаңылоого болгон мамлекеттин аракетин көрсөтөт.

Жогоруда аталган окуу куралдары менен окуу китептери филология багытында жогорку кесиптик билим берүүнү толугу менен компетенттүүлүккө

негиздеп үйрөтүүгө максаттанган басылмалар болуп саналат. Ырас, аталган окуулуктардын көпчүлүгү мезгил сынынан өтүп, б. а. бир нече жолу жарыяланып, ар бир чыгышында адистердин сын пикирлерин, сунуштарын эске алуу менен толукталып жүрүп отурган. Маселен, В.Е Хализевдин “Адабият теориясы” ушул деңгээлине келгенге чейин алты ирет оңдолуп жана толукталып басылса, Н.Д.Тамарченконун редакциясында чыккан “Адабият теориясы” 5-жолу оңдоого жана толуктоого туш болгону авторлор аталган китептердин үстүндө дайыма чыгармачылык менен изденип, коомдо кескин өзгөрүүгө болуп турган жагдайларды эске алуу менен жаңыланып келгендигин көрсөтөт. Жогоруда аталган эмгектердин бардыгы өз мезгилине ылайык улам иштелип, улам кырдаалга жараша толукталып келгендигин, ал окуу басылмаларын чыгарууда “Академея” басмасы далай жолду басып, не бир сындан өткөндөрүн гана тандап алгандыгын биз сыртынан эле сезип турсак да, биздин алдыбызда жогорку кесиптик билим берүүдө жаңы концептуалдуу багыт катары коюлган компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык жана практикалык критерийлерин кайдан алды деген суроо коюлат. Аны “Филология” багыты боюнча адистерди тарбиялоо жаатындагы жогорку кесиптик билим берүүнүн (ЖКБ) негизги билим берүү программасы (НББПсы) боюнча талаптар төмөндөгүдөй түшүндүрөт: 1) студенттерди билимин өнүктүрүүдө өздөрүнүн (жеке субъективдүү) максаттарына ээ болушу; 2) факты-материалдар менен иштөөдө ой жүгүртүү жалпы маданиятында өз алдынчалыгын сакташы; сунушталган маалыматты кабылдоодо өздүк ой жорумуна ээ болушу; маалыматка карата талдоо жүргүзүүдө жана жалпылоодо жекечилдигин жоготпошу; 3) айлана-чөйрөдөгү көз караштар менен эсептешүүсү; маалыматты кабылдоодо фактылык аргументтерге толеранттуулук (жеңилип бара жатканда урушуп, жакаланып кетпей) менен мамиле кылуусу; 4) көп түрдүү көз караштардан чыккан жыйынтыктарга карата оптималдуу чечимдерди өз алдынча кабыл алуу мүмкүнчүлүгүнө ээлик кылышы; 5) билимге ээ болууга коюлган максаттарга жана иштин илимий-практикалык негиздерине жетүү үчүн жаңы маалыматтарды, маалыматтык технологияларды пайдаланууга (3.4.2. пунктунда белгиленгендей) жөндөмдүү болушу [12]. Ушундай эле талаптар Россиянын жогорку кесиптик билим берүү стандартында орун алгандыктан, биз жогоруда аталган окуу басылмалары жогорку кесиптик билим берүүдө адистин жөндөмдүүлүгүн калыптандырууда милдеттерди кандай чече ала тургандыгын эки өлкөнүн стандарттарын айырмалабай эле окуу басылмаларына талдоо жүргүзүүнү туура көрдүк.

Филологиялык багытта жогорку кесиптик билим берүү үчүн Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан студенттерге сунушталган бир дагы окуулуктун жоктугу бул проблема бизде али колго алына электигин айкындайт. Ал эми орус окумуштуулары тарабынан сунушталган бир нече окуулуктар иштелип чыгып

(жогоруда айрымдарын атап өттүк), ал окуу басылмалары филологиялык багытта бакалавриаттык даражада кесиптик билим алуу талаптарын канааттандыра тургандыгын аныктаса да, ал окуулуктардын азыркы окуу процессинде орду кандай экендигине орус педагогика илимдеринде, адабиятты жогорку кесиптик билим берүү тармактарында, жогорку кесиптик билим берүүдө адабиятты окутуу методикасы илиминде өз баасын ала электигин белгилей кетели. Ошондой эле Россияда адабият сабагы боюнча өткөн кылымда окутулуп келе жаткан сабактардын толук кириши алардын кредиттик технологияда кантип жана кандай максат менен студентке сунушталып жатканы боюнча да тактоону талап кыла тургандыгын көрсөтөт. Жогорку кесиптик билим берүүдө магистратура менен бакалавриаттык негизги билим берүү программасында (НББПда) кескин айырма болгондуктан, тескерисинче алар бирин экинчиси толуктап тургандыктан, кесипке даярдоо мүмкүнчүлүктөрү белгилүү бир жалпылыкка ээ болгондуктан, аларды *компетенттүүлүккө негиздеп окутууга* таандык бардык жагдайларды эске алуу менен анализдөөгө аракеттенели.

Кыргызстандагы жогорку кесиптик билим берүү стандарттары менен Россия башында турган КМШнын курамына кирген өлкөлөрдөгү үчүнчү муундагы стандарттарынын ортосунда белгилүү бир жалпылыктар бар экенин айтпай кетүүгө болбойт. Бул, *биринчиден*, коомдук-социалдык кызыкчылыктардын жогорку кесиптик билим берүүгө койгон талаптарынын бирдейлигинен болсо, *экинчиси* – дүйнөлүк билим алууга карата алган багыттын окшоштугу болуп саналат. Дүйнөлүк билимдерди интеграциялоо зарылдыгы канчалык күч алса да, ар бир мамлекеттин ички өзгөчөлүгүн аныктоочу критерийлер да боло тургандыгын эске алсак, ал филологиялык жогорку кесиптик билим берүүдө өзгөчө улуттук тил менен анын адабиятын окутуудан, бул багытта адистикти даярдоодон даана көрүнөт. Компетенттүүлүккө негиздеп окутуу жогорку кесиптик билимге ээ болгон адистердин инсандыгын калыптандырууда өзгөчө анын субъектилик касиеттерине доо келтирбей, тескерисинче мына ошол касиеттерди өнүктүрүү менен бардык кырдаалда өз алдынча туура чечим кабыл алып, ошол эле мезгилде жаңылбай тургандай баамчылдыгын, сергек сезимталдыгын өстүрүүгө жетише алган баалуу сапаттардын ээ болушуна максаттангандыктан, мындай талаптар теориялык жана практикалык мазмунда кандай чечилип жаткандыгын билүү жогоруда аталган окуу басылмаларына талдоо жүргүзүүдөн гана аныкталганы турат. Мындай пикирге келүүгө аргасыз кылган себеп учурда адистерди даярдоого бет алган окуу процесстерин, анда колдонулуп жаткан окуу программаларын (силлабустарды), окутуу методдору менен формаларын терең изилдеген илимий-практикалык изилдөөлөрдүн жоктугу себеп болууда.

Азыркы мезгилде Россиялык басмалардан чыккан окуулуктардын бардыгы федералдык жогорку кесиптик билим берүүнүн талаптарына жараша

министрликтин уруксаты менен чыккандыктан, алардын бардыгы тең сунушталган компетенцияларга ылайык **БИЛҮҮгө** (знать), **КОЛДОНО АЛУУга** (уметь) жана **ЭЭЛИК КЫЛУУга** (владеть) тийиш болгон натыйжага – компетенттүү адиске карата коюлган жөндөмгө жооп бере турган деңгээлге ээ деп эсептөөгө болот. Алардын айрымдарында окуу китептин окуп, анын окуу процессинде толук өздөштүргөн студент эмнелерди билип, кайсыларды аткарууга көнүгүп, кандай билимге ээ болушу так көрсөтүлсө, кээ бирлеринде филолог-адис ээлик кыла турган компетенциялар жөн гана белгиленет. Буга мисал келтире турган болсок, маселен Л.М.Крупчановдун жалпы редакциясында жарыкка чыккан “Адабият таанууга киришүү” окуулугунда кесипкөй адис кандай компетенцияларга ээ болушу “В результате изучения базовой части учебника бакалавр должен: **знать** – 1) предмет, цели и задачи литературоведения; 2) формулировки, определяющие историю литературы; 3) теорию литературы и литературную критику; 4) вспомогательные и смежные дисциплины, а также их функции; **уметь** – 1) различать художественный и нехудожественный текст; 2) проводить первичную обработку и систематизацию художественного текста; **владеть** – 1) литературоведческой терминологией и понятийным аппаратом литературоведческой науки; 2) общей литературой вопроса, ее исходными понятиями” [13] деп белгиленет. Бир караганда кесипкөй филолог-адис ээлик кыла турган ачык белгиленип жаткандай көрүнгөнү менен берилген түшүнүктөргө талдоо жүргүзө келгенде орто билим берүүчү мекемелердин окуучуларына коюлган компетенциялардан айырмаланбай калгандай таасир калтырат. Тагыраак айтканда, адабияттын жана адабият таануу илиминин максат-милдеттери эмне, предмети кайсы экендиги жөнүндө маалыматтар адабият боюнча сабактарда XX кылымдын 40-жылдарынан бери эле айтылып келе жатканы белгилүү эмеспи. Экинчиден, орто мектептин жогорку класстарынын биринде окуган окуучулардын кимиси болбосун (мейли ал адабиятка кызыкпаса да), көркөм текстти башка тексттерден айырмалап бере алгандыгы анык. Үчүнчүдөн, адабиятка тиешелүү түшүнүк менен терминдер боюнча маалыматты окуучу башталгыч класстардан тартып эле ала баштагандыгын эсепке алсак, анда жогорку кесиптик билим алып жаткан адистен ушул сыяктуу компетенцияларды талап кылууну кандай түшүнүп, кандай түшүндүрсө болот. Эгер азыркы учурдагы жогорку кесиптик билим берүүнү ушундай жалпы компетенциялар менен өлчөй турган болсок, анда филологиялык билим берүүнү компетенттүүлүккө негиздөөнүн кандай зарылдыгы болушу мүмкүн. Анын себебин издеп көргөндө жогорку кесиптик билим берүү стандарттарында белгиленген компетенциялар да, ага негизделип окутууну сунуштаган компетенттүүлүк парадигмасы, б. а. КМШ өлкөлөрү кабыл алган документ – стандарттын концепциясы башка

өнүккөн өлкөлөр басып өткөн тарыхый-социалдык кырдаалдарда иштелип, анан даяр түрүндө (макет формасында) кабыл алынгандыктан болгондугу ачык көрүнөт. Мындай даяр формада мыйзамдуу кабыл алынган компетенциялардын теориялык мазмуну, практикалык иш чараларга таандык болгон усулдук табияты илимий-методикалык жактан терең изилдөөгө муктаж экендигин айкындап турат.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Введение в литературоведение: учебник для бакалавров / Н.Л.Вершинина [и др.]; под общ. ред. Л.М. Крупчанова. – М.: Юрайт, 2013. - 479 с.
2. Введение в литературоведение. Основы теории литературы: учебник для бакалавров / В.П.Мещеряков, А.С.Козлов, [и др.]; под общ. ред. В.П.Мещерякова. – М.: Издательство Юрайт, 2013. - 422 с.
3. Риторика: учебник для бакалавров / В.А.Ефремов, И.А.Мартьянова, [и др.]; под общ. ред. В.Д.Черняк. – М.: Издательство Юрайт, 2013. - 430 с.
4. Хализов В.Е. Теория литературы : учебник для студ. учрежд. высш. проф. образ. / В.Е.Хализов. – 6-е изд., испр. – М.: Издательский центр “Академия”, 2013. - 432.
5. Голубков М.М. История русской литературной критики XX века (1920 – 1990-е годы) / М.М. Голубков. – М.: Издательский центр “Академия”, 2008. - 368 с.
6. Тюп В.И. Анализ художественного текста / В.И.Тюп. – М.: Издательский центр “Академия”, 2009. - 368 с.
7. Фоменко И.В. Практическая поэтика / И.В.Фоменко. – М.: Издательский центр “Академия”, 2006. - 192 с.
8. Лейдермен Н.Л., Василев И.Е., Багдасарян О.Ю. Русская литература XX в.: 1917–1920-гг./ Н.Л.Лейдермен, И.Е.Василев, О.Ю.Багдасарян [и др.] – М.: Издательский центр “Академия”, 2012. Т. 1: - 464 с.; Лейдермен Н.Л., Барковская Н.В., Василев И.Е. Русская литература XX века: 1917 – 1920-е гг. / Н.Л.Лейдермен, Н.В.Барковская, И.Е.Василев, [и др.] – М.: Издательский центр “Академия”, 2012. Т. 2: - 544 с.
9. Лейдермен Н.Л., Липовецкий М.Н. Русская литература XX века (1950 – 1990-е годы) : в 2 т. / Н.Л.Лейдермен, М.Н.Липовецкий.– М.: Издательский центр “Академия”, 2010. Т. 1: (1953 – 1968-е гг.) - 416 с.; 2013, Т. 2: (1968 – 1990-е гг.) - 688 с.
10. Тимина С.И., Василев В.Е., Воронина О.Ю. Современная русская литература (1990-е гг. – начало XXI в.) / С.И.Тимина, В.Е.Василев, О.Ю.Воронина [и др.] – М.: Издательский центр “Академия”, 2013. - 352 с.
11. Теория литературы : в 2 т. Т. 1. Тмарченко Н.Д., Тюпа В.И., Бройтман С.Н. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика : учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / под ред. Н.Д.Тмарченко. – 5-е изд., испр.– М.: Издательский центр “Академия”, 2014. - 512 с.; Теория литературы : в 2 т. Т. 2. Бройтман С.Н. Историческая поэтика : учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / под ред. Н.Д.Тмарченко. – 5-е изд., испр.– М.: Издательский центр “Академия”, 2014. - 368 с.
12. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан 2012-жылы кабыл алынган даярдоо багыты 531000 филология болгон “Жогорку кесиптик билим берүү стандарты. – Бишкек, 2012
13. Введение в литературоведение: учебник для бакалавров / Н.Л.Вершинина [и др.]; под общ. ред. Л.М. Крупчанова. – М.: Юрайт, 2013. - 479 с.

Рецензент: п.и.д., профессор Батаканова С.Т.